

Korszerűsítési törekvések a XVII. századi magyar szakoktatás és szakképzés megújítására

Dr. Sanda István Dániel

Óbudai Egyetem Kandó Kálmán Villamosmérnöki Kar,
Trefort Ágoston Mérnökpedagógiai Központ
habil. egyetemi docens, 0000-0002-2096-8145 | MTMT: 10014072

KEYWORDS

- *renewal of vocational training*
- *René Descartes*
- *Jan Amos Comenius*
- *János Apáczai Csere*
- *workshops*

KULCSSZAVAK

- *szakképzés megújítása*
- *René Descartes*
- *Jan Amos Comenius*
- *Apáczai Csere János*
- *tanműhelyek*

ABSTRACT

Modernization Efforts in Vocational Training in Hungary in the 17th Century | Our paper explores the development and content of vocational training in guilds, the professionalization processes of becoming a skilled worker as well as potential individual career paths, using the method of document analysis, based on research conducted in libraries and archives. Starting from the analytical presentation of medieval circumstances, it leads into the modern era and places the development of guilds into a social-historical context. Furthermore, it describes the main characteristics of guilds in Hungary, up to their dissolution in the 19th century.

The paper details the following aspects: – the circumstances around the formation of guilds; – the main functions of guilds; – potential career paths to be pursued in guilds; – the characteristics of the apprentice years; – the conditions of the master-year and of becoming a master.

On the basis of primary sources on the history of (vocational) education, the paper presents the thoughts on vocational pedagogy and the educational work of Jan Amos Comenius and János Apáczai Csere. It also describes the social circumstances of 17th-century Hungary, where vocational training was carried out in guilds, while in the post-feudal societies of Western Europe, due to the rise of manufactures, more modern courses and institutions of vocational training were introduced.

ABSZTRAKT

A szakképzés modernizálása, ezáltal a termelés hatékonyságának emelése, mint a társadalmi jólét biztosításának egyik kulcskérdése, olyan tudományos tekintélyeket is foglalkoztatott, mint René Descartes, a francia polgárság nagy természettudós-filozófusa, aki mélyrehatóan foglalkozott az ipari-technikai fejlődésnek a matematikával és a természettudományokkal való összefüggéseivel.

Jan Amos Comenius rövid sárospataki működését áthatotta a mesterségek felkarolásának és a technikai ismeretek tanításának programja. A Didactica Magna-ban olvashatjuk, hogy „a nemzet boldogulásának”, előrehaladásának egyik előfeltétele, hogy vezető szerephez jussanak nálunk a „tudományok és mesterségek”, mivel az ezekkel együtt járó „kölcsönös szorgoskodás és az egymással való vetélkedés minden téren véget vet a semmittevésnek” (Comenius, 1992).

Mindkettő hatással voltak Apáczai Csere János (1625–1659) szemléletére. Nyugat-európai tanulmányi tapasztalatai és Comenius magyarországi fellépése arra tanította a fiatal Apáczait, hogy gazdasági elmaradottságunkon, a hazai ipar és kereskedelem fejletlenségén csak az iskolai oktatás radikális megújítása, és azon keresztül a természettudományos, technikai műveltség felvirágoztatása képes segíteni. Tanulmányunk e három tudós személyiségnek a szakképzés megújítását célzó meggondolásait, javaslatait és kísérleteit foglalja össze.

Bevezetés

Kutatásunk betekintést nyújt a XVII. századi magyar társadalmi viszonyokba, ahol még a céhekben folyt az iparosképzés, miközben a nyugati polgárosult társadalmakban a manufaktúrák előretörése nyomán már a szakoktatás modernebb szaktanfolyamai, iskolai formái kezdtek kialakulni (Greinert, 1993). Azonban ezeknek a társadalmi-gazdasági változásoknak a hatása a sajátos hazai viszonyaink miatt csak korlátozottan érvényesült.

Társadalomtörténeti előzmények

Az ezredfordulót követő századokban a leendő kézművesek szakképzését és nevelését az Európa nyugati államaiban kialakuló céhek látták el (Hanschmidt – Musolff, 2005). A céh ugyanazon mesterséget űző kézművesek autonóm testületei, szakmák szerint kialakult érdekvédelmi szervezetek, amelyeket a szövetkezés szükségessége hozott létre:

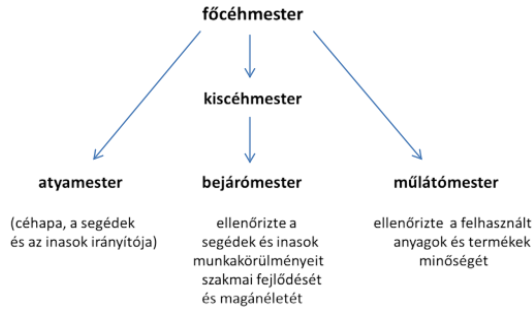
1. egyrészt a városokat vezető patríciusok túlkapásaival
2. másrészt a városokba menekülő szökött jobbágyok, a kontárok konkurenciájával szemben.

A céhrendszer beilleszkedett a társadalom hűbéri rendszerébe (Patyi, 2021).

A céhrendszer hierarchiája

A céh élén – az évenként vagy kétévenként megválasztott – főcéhmester és helyettese, a kiscéhmester állt. Az atyamester, vagy céhapa volt a legények és inasok irányítója. A múltató mesterek ellenőrizték a felhasznált anyagok és a késztermékek minőségét, a bejárómesterek pedig a legények és inasok munkakörülményeit, szakmai fejlődését és magánéletét.

Hazánkban az első céhek a XIV. században jöttek létre és az 1872. évi ipartörvény szüntette meg a működésüket. Virágzásuk hosszú évszázadokon át tartott, míg nem a tőkés termelés; a manufaktúrák elterjedése, a nagyüzemek támasztotta verseny előbb megingatta, majd pedig ellehetetlenítette az egyedi termékek előállítására berendezkedett céhrendszert (Szádeczky, 1913).

1. ábra: A céhrendszer hierarchiája

Forrás: Sanda, 2022. p. 45.

Karrierút a céhekben

A céhek szakképző, nevelő munkája, az ott elnyerhető címek párhuzamba állíthatók a „szabad művészetek” tanításával, a lovagi neveléssel, illetve az ezekben elérhető fokozatokkal.

1. Táblázat: Az elnyerhető címeket összefoglaló táblázat

<i>„szabad művészetek” tanítása</i>	<i>lovagi nevelés</i>	<i>céhes szakképzés</i>	
magister	lovag	mester	(magister)
licentiatius	fegyvernök	segéd	(famulus)
baccalaureus	apród	inas	(discipulus)

Erre a párhuzamra utal *Apáczai Csere János* is, amikor kolozsvári székfoglaló beszédében 1656-ban az alábbiak szerint érvel a hazai akadémiák szükségessége mellett: „...nálunk a vargák csizmadiák, szűcsök, mészárosok, ácsok, kovácsok, rézművesek és más kézművesek céhei az iskolai testületet – mily szégyen! – messze felülműlják. Mindezeknek a mesterekbereknek a céheit felruházták azzal a kiváltsággal, hogy az arra méltóknak megadják a megérdemelt címeket és mesterségbeli fokozatokat. Csupán mi, az iskolák szerencsétlen lakói kényszerülünk arra, hogy a magisteri és doktori fokozat elnyeréséért külföldi akadémiákra fussunk” (Apáczai, 2003, p. 201–228.).

René Descartes hatása Apáczai szemléletére

A sajátos politikai és társadalmi helyzet miatt Magyarországon a szakoktatás első intézményei csak a XVIII. században alakultak ki. A polgárosodásban előbbre járó nyugati országokban a manufaktúrák előretörése nyomán a céhek megszűnően voltak, és a szakképzés funkcióinak ellátására a szakoktatás modernbb polgári, szaktanfolyami formái kezdtek kialakulni (Orosz, 2003. p. 17.).

A szakképzés modernizálása, ezáltal a termelés hatékonyságának emelése, mint a társadalmi jólét biztosításának egyik kulcskérdése, olyan tudományos tekintélyeket is foglalkoztatott, mint *Descartes*, a francia polgárság nagy természettudós-filozófusa. *Descartes* mélyrehatóan foglalkozott az ipari-technikai fejlődésnek a matematikával és a természettudományokkal való összefüggéseivel. A polgárosult nyugati országokban a manufaktúrák elterjedése és ezzel párhuzamosan a céhek visszaszorulása okán az 1640-es években az ipari szakoktatás ellátására hatalmas oktatócsarnokok építését javasolta;

1. minden csarnokot egy-egy mesterség szerszámaival felszerelve
2. az egyes iparágakba jól képzett oktatók vezetnék be a tanulókat
3. elméletben is kifejtve mindazt, amit az ő irányításukkal a gyakorlatban el kell sajátítaniuk (Zabeck, 2009).

E korszak neveléstudományának, amely a XVII. században emelkedett a tudomány rangjára, az egyik sarkalatos felismerése a tananyag megújításának szükségessége. Nem elegendő a reáliák – matematika és természettudományok – tananyagba történő beemelése, hanem azok gyakorlati alkalmazásaként a technikai ismeretekre is szükség van (Hoffmann, 1962).

Magyarországon az 1630-as évektől a népi reformáció egyik irányzataként megerősödő puritanizmus képviselői az anyanyelven tanító iskolák kiépítésének követelésével kötik össze a matematika, a természettudományok és a technikai ismeretek tanításának programját, hangsúlyozva az egyes szabadparaszti rétegek ilyen irányú szükségleteit (Lipsmeier, 2006).

A puritánus mozgalomra vonatkozó bővebb tájékoztatást nyújt Makkai Lászlónak *A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen* című munkája.

Az 1650-es években ezt a programot fogalmazta meg a hollandiai egyetemeken megismert descartes-i elvek hatására *Apácai Csere János*.

Jan Amos Comenius hatása Apácai szemléletére

Comenius mint saját kora legjelentősebb neveléstudósa *Lorántffy Zsuzsanna* felkérésére vállalta a sárospataki kollégium szervezetének, tananyagának és nevelési módszereinek polgári szellemű átalakítását.

Comenius rövid sárospataki működése (1650–1654) a kollégium fénykorát jelentette. Nyugat-európai tapasztalatokon nyugvó radikális társadalomkritikája alapján meggyőződéssel állította, hogy „a nemzet boldogulásának”, előrehaladásának egyik előfeltétele, hogy vezető szerephez jussanak nálunk a „tudományok és mesterségek”, mivel az ezekkel együtt járó „kölcsonös szorgoskodás és

az egymással való vetélkedés minden téren véget vet a semmittevésnek” (*Comenius*, 1992).

A mesterségek felkarolásának és a technikai ismeretek tanításának programja áthatja egész sárospataki működését.

„Pánszofikus” tantervében minden tanulóknak – társadalmi rangra való tekintet nélkül – olyan új, egységes és egyetemes alapismerteket kíván nyújtani, amelyek átfogó és reális képet adnak a világról, sokoldalúan mutatják be az embert és környezetét, az ember munkáját, a mesterségek hasznát, szerepét. A II. osztályban használt *Janua linguarum reserata* fejezetei bemutatják az emberi foglalkozásokat: asztalos, ács, építőmester, fazekas, kovács, kőműves, serfőző, szabó, szövő mesterségeket, majd rátérnek olyan, a „műveltség műhelyeivel kapcsolatos tevékenységekre, mint az olvasás, írás, rajzolás, könyvkészítés, könyvnyomtatás.

A *Janua* első latin-magyar szövegű kiadása 1634-ben, majd 1641-ben jelent meg Bényi Deák János (Rákóczi fejedelem két fiának, Györgynek és Zsigmondnak a nevelője) munkájaként.

A *pánszófia* az alapvető tudományos fogalmak egymáshoz kapcsolódásának a rendszere, egy mindent átfogó tudomány, a „tudományok tudománya”. A pánszófia nem öncélú teljesítmény, hanem olyan összefüggő ismeretrendszer, amely a világot a maga teljességében képezi le, és teszi áttekinthetőbbé (*Comenius*, 1992).

Sárospatakon a **Januát** párbeszédese formában is feldolgozta és tanítványai-val a szülők előtt is bemutatta. Az ügyesen kiválasztott tananyagrészek így váltak a korabeli tudományos ismeretterjesztés eszközeivé. A sárospataki évek munkájának eredménye az *Orbis Sensualium Pictus* első változata a *Lucidarium*. Ebben a *Janua* tananyagát gazdag képanyaggal mutatta be, és előtérbe került a korabeli mesterségek sokszínű felvonultatása (Kosáry, 1980).

***Apáczai Csere János* működése a kézművesség és a mesterségek előmozdítása érdekében**

Nyugat-európai tanulmányi tapasztalatai alapján állítja, hogy a felsőfokú képzésben sem elég a filozófia és a teológia oktatása. Célja: matematika, természettudományok, orvosi és jogi stúdiumok alapítása. A magyarság „szégyenfoltjának” tartotta, hogy „...csaknem minden technikai kérdésben idegenekhez folyamodunk”, a „magunk hibájából”, (...) „szamar tunyaságunk és tudatlanságunk miatt”. A puritanizmus művelődési programja, a polgárosult nyugati országok fejlődő gazdasági élete és *Comenius* hazai fellépése arra tanította a fiatal *Apáczait*, hogy gazdasági elmaradottságunkon, a magyar ipar és kereskedelem fejletlenségén

gén csak *az iskolai oktatás radikális megújítása*, és azon keresztül *a természettudományos, technikai műveltség felvirágoztatása* képes segíteni. Ezért született meg teológus Apáczai tollából a *Magyar Enciklopédia*, egy olyan ismeretterjesztő kézikönyv, amelynek a kétharmada foglalkozik matematikával és természettudományokkal.

A „*csinálmányokról*” című fejezete technikai kérdéseket tárgyal. Olyan „földi testekkel” foglalkozik, amelyeknek a mester keze ad alakot, tehát olyan gyakorlati tudományt képvisel, ami a termelő munkával kapcsolatos. Apáczai Csere János a korszerű természettudományok után felveszi kézikönyvébe, és a „tudni szükséges” dolgok sorába iktatja

- a vérépítés technikáját,
- az agrotechnikai kérdéseket,
- a föld okszerű művelését,
- a szőlő- és kertgazdálkodást
- és az állattenyésztést (Apáczai, 1956).

Az egyes tárgykörök részletes megismeréséhez pedig Comenius *Janua* című tankönyvének megfelelő fejezeteihez irányítja olvasóját.

Apáczai elsődleges célja az volt, hogy a matematikai és természettudományos képzés iskolai meghonosításával és kiterjesztésével előkészítse a talajt a technika iránti társadalmi érdeklődés felkeltésére, a különféle mesterségek megbecsülésére és művelésére. Politikai ellenfelei félreállították, és korai halála megakadályozta tervei megvalósításában (Mészáros – Németh – Pukánszky, 2002).

A XVII. század utolsó harmadában a sárospataki kollégium működése is válságba került, fennmaradása kérdésessé vált, ezért Comenius kezdeményezéseinek sem volt szerves folytatásuk (Mészáros, 1981).

1. ábra: Apáczai Csere János: Magyar Enciklopédia első Utrechtben kiadott példányának címlapja

Forrás: Digitális Képtárház, OSZK, DKA-031107.

<https://dka.oszk.hu/031100/031107>

Összegzés

A történelmi Magyarország területén az első céhek a XIV. században létesültek és a sajátos gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok miatt a XIX. század utolsó harmadáig működtek. A kialakuló feudális társadalomban a céhszervezet korszerű és előremutató gazdasági formaként számos olyan funkciót is betöltött, melyek korábban – szervezett formában – ismeretlenek voltak. A XVII. század végén a XVIII. század elején kialakult magyarországi céhes viszonyok az elzárkózottság, kasztszerűség, a céhmonopóliumok védelme szempontjából nem különböztek a nyugati országokétól. Azonban míg nyugaton a kapitalista fejlődés és a gyáripar nyomására alakult ki e helyzet, addig Magyarországon a középkori hagyományok továbbéléséről, a nyugati hatásról, a felvevőpiac szükségességéről beszélhetünk, ami eleve nem tett lehetővé dinamikus fejlődést. A céhek a termelés, az ár és ezek által a piac szabályozása mellett közigazgatási, intézményes oktatási-nevelési feladatokat, valamint szociális tevékenységet is végeztek. Évszázadokon át tartó prosperáló működésüknek a kapitalista nagyüzemi termelés elterjedése vetett véget.

A XVII. századi Magyarország – többek között – a másfélszázados török hódoltság miatti társadalmi elmaradottságát, az oktatás színvonalának emelésével olyan jeles személyiségek próbálták leküzdeni, mint a cseh-morva püspök, pedagógus-tudós *Jan Amos Comenius* és a holland egyetemeken *Descartes* tanait megismerő *Apáczai Csere János*. *Apáczai Comenius* és *Descartes* elveinek hatására Gyulafehérváron megjelentette a Magyar Enciklopédiát, melyben hangsúlyos szerepet szánt a hazai szakoktatás megújításának. Azonban a *Rákóczi*-féle szabadságharc leverését követő Habsburg elnyomás miatt a szakoktatás, és annak keretében a szakképzés megújítására a XIX. század végéig kellett várni (Szücs, 1994).

Felhasznált irodalom

- Apáczai Csere, J. (2003). *Válogatott pedagógiai művei*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- Céhlevelek, céhszabályzatok I–II. Acta Particulara*. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest.
- Comenius, J. A. (1992). *Didactica Magna*. Seneca, Budapest.
- Greinert, W-D. (1993). *Das „deutsche System“ der Berufsausbildung. Geschichte, Organisation, Perspektiven*. Nomos Verlagsgesellschaft.
- Hanschmidt, A. – Musolff, H-U. (2005). *Elementarbildung und Berufsausbildung 1450–1750*. Böhlau Verlag.
- Hoffmann, E. (1962). *Zur Geschichte der Berufsbildung in Deutschland*. W. Bertelsmann Verlag KG.
- Kosáry, D. (1980). *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Akadémiai, Budapest.
- Lipsmeier, A. (2006, Hrsg.). *Handbuch der Berufsbildung*. GWV Fachverlage GmbH.
- Makkai, L. (1952). *A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen*. Akadémiai, Budapest.
- Mészáros, I. (1981). *Az iskolaiügy története Magyarországon 996–1777 között*. Akadémiai, Budapest.
- Mészáros, I. – Németh, A. – Pukánszky, B. (2002). *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris, Budapest.
- Orosz, L. (2003). *A magyarországi ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi szakoktatás vázlatos története*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- Patyi, G. (2021). *A hazai szakképzés történetének vázlatosa (18–20. század)*. Soproni Egyetem Kiadó. Sopron. ISBN (html): 978-963-334-419-4 <https://doi.org/10.35511/978-963-334-419-4>
- Sanda, I. D. (2023). *A magyar ipari szakképzés története – Különös tekintettel a céhek működésére*. [Kézirat], Eszterházy Károly Katolikus Egyetem. DOI: 10.15773/EKKE.HABIL.2023.001 | <https://tinyurl.com/46uk4pzb>
- Szádeczky, L. (1913). *Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon I–II*. Országos Iparegyesület, Budapest, <https://mek.oszk.hu/09100/09160/>
- Szűcs, P. (1994). *A magyar szakképzés ezer éve I*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Zabeck, J. (2009). *Geschichte der Berufserziehung und ihrer Theorie*. Eusl Verlags GmbH.

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2025. december 31.